

O'RMON YONG'INLARI VA YASHIL QOPLAMLARNING
YO'QOLISHI

Jumayeva Tozagul A'zamovna

"Sanoat ekologiyasi va gidrologiya" kafedrasi dotsenti

tozaguljumayeva06@gmail.com

Xaydarova Fotimabonu Tillo qizi

"Sanoat ekologiyasi va gidrologiya" kafedrasi talabasi

fotimabonuxaydarova272@gmail.com

ANNONTATSIYA. Ushbu maqolada global iqlim o'zgarishi sharoitida o'rmon yong'inlarining tezlashishi hamda yashil qoplamlarning qisqarib borishi muammosi kompleks yoritiladi. Tadqiqotda yong'inlarning kelib chiqish omillari, inson faoliyatining salbiy ta'siri hamda Markaziy Osiyo va O'zbekiston misolida ekologik muvozanatning buzilishi chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, o'rmonsizlanishning biologik xilma-xillik yo'qolishi, tuproq degradatsiyasi, arid hududlardagi desertifikatsiya (cho'llanish) va uglerod sikliga yetkazayotgan zarari o'rganilib, "Yashil makon" tashabbusi va kosmik monitoring tizimlarini takomillashtirish kabi amaliy takliflar ilgari surilgan.

KALIT SO'ZLAR: o'rmon yong'inlari, yashil qoplam, iqlim o'zgarishi, deforestatsiya, O'zbekiston o'rmon fondi, "Yashil makon", "O'zbekkosmos", ekologik xavfsizlik, cho'llanish, ekotizim xizmatlari.

KIRISH. O'rmonlar va yashil qoplamlar sayyoramizning ekologik barqarorligini ta'minlovchi, havo tarkibini tozalovchi va suv resurslarini tartibga soluvchi asosiy tabiiy qalqondir. Tabiiy ekotizimlar insoniyatga doimiy va bepul "ekotizim xizmatlari"ni (kislorod ishlab chiqarish, iqlimni yumshatish, tuproqni emirilishdan saqlash) taqdim etadi. Biroq so'nggi yillarda ushbu resurslar global va mintaqaviy miqyosda jiddiy antropogen hamda texnogen xavf ostida qolmoqda.

BMT Atrof-muhit dasturi (UNEP) ma'lumotlariga ko'ra, har yili dunyo bo'yicha millionlab gektar o'rmon maydonlari yong'inlar va tartibsiz kesishlar oqibatida yo'qolmoqda.

Qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil iqlimga ega bo'lgan Markaziy Osiyo mintaqasi, xususan, O'zbekiston uchun yashil qoplamni saqlash hamda yong'inlar va cho'llanishning oldini olish shunchaki ekologik maqsad emas, balki mintaqaning barqaror rivojlanishi va omon qolishi masalasidir.

MAVZUNING DOLZARBKIGI.

***O'rmon yong'inlarining kelib chiqish sabablari va xalqaro hamda mintaqaviy statistikasi.**

O'rmon va dala yong'inlari paydo bo'lish mexanizmiga ko'ra ikki yirik guruhga bo'linadi:

1. **Tabiiy omillar:** Chaqmoq chaqishi, vulqon otilishlari va anomal issiq to'liqlari natijasida o'z-o'zidan yonish.
2. **Antropogen (inson) omillari:** Yong'inlarning 80-90 foizidan ortig'i to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita inson aralashuvi sababli kelib chiqadi.

***Global va mintaqaviy statistika:**

- **Jahon miqyosida:** Har yili o'rmon yong'inlari va deforestatsiya oqibatida taxminan 10-13 million gektar yashil maydon yo'qoladi. Amazoniya, Avstraliya, Tayga va O'rtayer dengizi havzasidagi yirik yong'inlar atmosferaga gigattonlab issiqxona gazlarini chiqaradi.

- **O'zbekiston va Markaziy Osiyoda:** "O'zbekkosmos" agentligining sun'iy yo'ldosh monitoringi ma'lumotlariga ko'ra, birgina 2025-yilning yarim yillik mavsumida respublika bo'yicha **213 ta** dala va yashil maydon yong'inlari qayd etilgan bo'lib, ular **1 605,4 gektar** qishloq xo'jaligi va o'simlik qoplamli yerlarga zarar yetkazgan. Yong'inlarning eng ko'p ulushi Surxondaryo viloyatiga (**180 ta holat, 1 324,8 ga**) to'g'ri kelgan.

- **Qishloq xo'jaligi qoldiqlarini yoqish zarari:** Atigi 1 gektar maydonda boshqoli ekin poyalari va quruq o't yonishi natijasida atmosferaga **20 kg uglerod oksidi, 500 gramm azot oksidi, 379 gramm uglevodorod** va **3 kg kul** ajralib chiqadi. Bu nafaqat havoni zaharlovchi, balki tuproqning ustki unumdor biogumus qatlamini butkul kuydiruvchi omildir.

• **O'zbekistonning o'rmon fondi:** Xalqaro FAO va Jahon banki statistikalariga ko'ra, O'zbekistonda haqiqiy qalin o'rmonlar ulushi umumiy yer maydonining taxminan **8,5 foizini** tashkil etadi. O'rmon xo'jaligi agentligi ma'lumotlariga ko'ra, respublika o'rmon fondi maydoni so'nggi yillarda 1 mln gektarga kengaytirilib, **11,9 mln gektarga** yetkazilgan (bunda asosiy qismni cho'l zonalari, saksovulliklar va ihota daraxtzorlari tashkil etadi).

Yashil qoplam yo'qolishining ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari. O'rmon va yashil maydonlarning qisqarishi bir martalik zarar emas, balki ko'p yillik zanjirli reaksiyani keltirib chiqaradi:

Ta'sir sohasi	Muammoning ilmiy va amaliy mohiyati	Aniq ko'rsatkichlar va ta'sirlar
Iqlim va \$CO_2\$ balansi	O'rmonlar uglerod depressiyasi (yutuvchi) vazifasini bajaradi. Yonish paytida bu zaxira atmosferaga qaytadi.	O'zbekiston o'rmonlari o'z biomassasida 19 million tonnadan ortiq uglerod zaxirasini saqlaydi. Yong'inlar issiqxona effektini tezlashtiradi.
Biologik xilma-xillik	Ekotizimning buzilishi genofondning yo'qolishiga va zanjirli qirilishga olib keladi.	O'zbekistonda 4 800 dan ortiq yuksak o'simlik turlari mavjud bo'lib, ularning 8,3% endemik hisoblanadi. Yong'inlar nodir flora va fauna maskanlarini yo'q qiladi.
Cho'llanish va tuproq eroziyasi	O'simlik ildizlari tuproqni ushlab turadi. Yashil qoplam yo'qolsa, deflyatsiya (shamol eroziyasi) kuchayadi.	Orolning qurigan tubi, Buxoro, Navoiy va Xorazmda cho'llanishning oldini olish uchun 222 ming gektardan ortiq maydonda saksovul va

Ta'sir sohasi	Muammoning ilmiy va amaliy mohiyati	Aniq ko'rsatkichlar va ta'sirlar
		sho'rga chidamli "yashil qoplam" barpo etildi.
Tibbiy-ijtimoiy va iqtisodiy zarar	Yong'in tutunlari mayda dispers zarralar (PM2.5, PM10) manbai hisoblanadi.	Atmosfera ifloslanishi nafas yo'llari va yurak-qon tomir kasalliklarini oshiradi, qishloq xo'jaligi hosildorligini va yer resurslari qiymatini tushiradi.

Tashkiliy-huquqiy va texnologik yechimlar.

Mintaqada va respublikada yashil qoplamni saqlab qolish uchun kompleks strategiyalarni qo'llash talab etiladi:

1. **Kosmik va raqamli monitoring:** "O'zbekkosmos" agentligi va Favqulodda vaziyatlar vazirligi hamkorligida termal kamera va sun'iy yo'ldosh tasvirlari orqali yong'in o'choqlarini (hotspots) ilk bosqichdayoq aniqlash va tezkor javob qaytarish tizimini to'liq raqamlashtirmoqda.

2. **"Yashil makon" umummilliy loyihasi va geo-mintaqaviy yondashuv:** O'zbekiston bo'ylab 5 yil davomida **1 milliard tup** daraxt va buta ko'chatlarini ekish dasturida hududlarning tuproq-iqlim sharoitiga mos, qurg'oqchilikka va sho'rga chidamli mahalliy turlarni (saksovul, cherkez, terak, tut, qayrag'och) tanlab ekilmoqda.

3. **Agrar tarmoqda taqiq va rag'bat mexanizmlari:** Somon va ekin qoldiqlarini yoqish amaliyotini to'liq taqiqlash, o'rniga ularni tuproqqa disklash yoki somonni qayta ishlash texnologiyalarini joriy etgan fermerlarni subtsidiya qilinmoqda.

4. **Qonunchilik va ekologik javobgarlik:** O'rmon va ihota daraxtzorlariga zarar yetkazganlik, noqonuniy kesish va yong'in xavfsizligi

qoidalarini buzganlik uchun ma'muriy va jinoiy javobgarlik choralarini qat'iylashtirilmoqda.

XULOSA. O'rmon yong'inlari va yashil qoplamning yo'qolishi mahalliy muammo chegarasidan chiqib, global ekologik xavfsizlikka daxldor masalaga aylandi. Markaziy Osiyoning ta'sirchan va qurg'oqchil ekotizimida yashil qoplamni saqlash va ko'paytirish iqlim o'zgarishlariga moslashishning eng samarali usulidir. Sun'iy yo'ldosh monitoringi ("O'zbekkosmos"), ekologik qonunchilik va "Yashil makon" kabi umummilliy loyihalarni ilmiy asosda birlashtirish orqaligina kelajak avlod uchun barqaror va yashil muhitni asrab qolish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTAR RO'YXATI.

1. **Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP).** (2022). *Spreading like Wildfire: The Rising Threat of Extraordinary Landscape Fires*. UNEP / GRID-Arendal report. Nairobi, Kenya.
2. **BMT Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO).** (2020). *Global Forest Resources Assessment 2020: Main Report*. FAO Forestry Paper No. 147. Rome.
3. **"O'zbekkosmos" Kosmik tadqiqotlar va texnologiyalar agentligi.** (2025). *O'zbekiston Respublikasi hududida yashil maydonlar va qishloq xo'jaligi yerlaridagi yong'inlar bo'yicha kosmik monitoring hisoboti (2025-yil I yarim yillik)*. Toshkent.
4. **O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi.** (2024). *O'zbekiston Respublikasining atrof-muhit holati to'g'risidagi milliy ma'ruzasi*. Toshkent.
5. **O'zbekiston Respublikasi O'rmon xo'jaligi agentligi.** (2023). *O'zbekiston Respublikasi o'rmon fondi yerlarining maydoni va ekotizim xizmatlari to'g'risida statistik ma'lumotlar to'plami*. Toshkent.
6. **Jahon banki (World Bank Group).** (2021). *Country Climate and Development Report: Uzbekistan and Central Asia Forest Landscape Restoration*. Washington, D.C.

7. Xolmatov, A. SH., & Ergashev, M. B. (2023). *Markaziy Osiyo qurg'oqchil hududlarida cho'llanishga qarshi kashfiyotlar va "Yashil makon" loyihasining ekologik samaradorligi*. Ekologiya xabarnomasi, 4(12), 45-52.

8. **Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)**. (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. IPCC, Geneva, Switzerland.